

Tsivos, Konstantinos

Kornilios Kastoriadis a jeho vztah k antické demokracii

Neograeca Bohemica. 2008, vol. 8, iss. [1], pp. 85-94

ISBN 978-80-260-3412-4

ISSN 1803-6414

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/142319>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Kornilios Kastoriadis a jeho vztah k antické demokracii

KOSTAS TSIVOS

Kornilios Kastoriadis (Cornelius Castoriadis) se narodil 11. března 1922 v Konstantinopoli (dnešní Istanbul) a zemřel 26. prosince 1977 v Paříži. Je považován za nejdůležitějšího řeckého filozofa minulého století. Jeho zájem se však neomezil pouze na filozofii. Ve svých přednáškách a knihách se věnoval též politice, ekologii, sociologii a psychoanalýze. Jeho díla se vyznačují myšlenkovou originalitou a dynamickými argumenty. Přestože v západní Evropě a v Latinské Americe našel již od 60. let minulého století tisíce čtenářů, posluchačů a obdivovatelů, v zemích střední a východní Evropy je prakticky neznámý.

Kornilios Kastoriadis byl od roku 1979 vedoucím známé *École de Hautes Etudes en Sciences Sociales* (EHESS), kde přednášel o vztahu antické filozofie a demokracie. Jeho slavné přednášky o antické demokracii vyšly v roce 2006 ve Francii a v roce 2007 v Řecku pod názvem *Řecké specifikum: od Homéra k Hérakleitovi. Semináře 1982–1983*. Hlavní redaktorkou této řady je Kastoriadisova manželka Zoi. Předmluvu k ní napsal velmi známý – již zesnulý – francouzský historik Pierre Vidal-Naquet. V *Řeckém specifiku* Kornilios Kastoriadis vyhledává kořeny filozofie a demokracie v antickém Řecku.¹

Život velkého heretika

Kornilios Kastoriadis se narodil v roce velké maloasijské katastrofy (1922) a jeho rodina se rozhodla v témže roce přestěhovat z Konstantinopole do Athén. Ve věku třinácti let se setkal s marxistickými idejemi a v roce 1941, za nacistické okupace, vstoupil do Komunistické strany Řecka (KSŘ). Protifašistický odboj v Řecku je spojován zejména s komunisty, přesto se Kastoriadis, který straně vytýkal šovinistickou orientaci, rozhodl právě v této době ze strany vystoupit. Stal se členem malé trockistické skupiny Spyrose Stinase. Za německé okupace dokončil Kastoriadis studium práv a ekonomie na athénské univerzitě a zveřejnil svou první esej o společenských vědách a Maxu Weberovi v řeckém časopise *Αρχείο κοινωνιολογίας και ηθικής* (*Archiv sociologie a etiky*).

Těsně po osvobození Řecka, během tzv. prosincových událostí v roce 1944 (*Dekemvriana*), kdy propukly těžké boje mezi komunistickým vojskem ELAS a britskými vojáky, které podporovali řečtí rojalisté, Kastoriadis veřejně odsoudil politiku KS Řecka. Zároveň se osobně sblížil s Octavem Merlierem, staronovým kulturním radou gaullistické Francie v Athénách, jehož přínos k formování poválečné řecké inteligence nebyl dodnes doceněn.

Octave Merlier správně pochopil, že „prosincové události“ byly jen preludiem nového kola násilí a řada mladých a schopných vědců levicové inteligence bude vystavena nebezpečí věznění, exilu nebo smrti. Požádal proto francouzskou vládu o poskytnutí většího počtu stipendií pro řecké studenty a doktorandy. Paříž vyhověla jeho žádosti a ke konci prosince roku 1945 zakotvila

¹ KASTORIADIS 2007.

v řeckém přístavu Pireus portugalská loď najatá francouzskou vládou k přepravě asi dvou set řeckých stipendistů. Plavidlo neslo exotický název „Mataroa“ (polynéský název, který v překladu znamená „žena s velkými očima“) a stalo se synonymem záchrany velkého jádra řeckých intelektuálů, kteří později sehráli významnou roli v kulturním a vědeckém životě Řecka. Mezi nimi byl například filozof Kostas Axelos, filozof a kritik Kostas Papaioannou, sochař Memos Makris, hudební skladatel Jannis Xenakis a také filozof Kornilios Kastoriadis, který v 90. letech označil záchranou cestu do Francie jako „jeden z nejdůležitějších okamžiků současného Řecka“.²

Ve Francii Kastoriadis vstoupil ihned do trockistické 4. internacionály, ale v roce 1948 se s myšlenkami trockismu navždy rozešel. Ve stejném roce začal pracovat ve statistickém úřadu *Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě* (OBSE), kde setrval až do roku 1970, tedy do okamžiku, kdy získal francouzské občanství. Málokdo v této organizaci tenkrát tušil, že úředník Kornilios Kastoriadis vyvíjí současně se svou prací pod pseudonymem velmi aktivní politickou a ideologickou činnost jako vedoucí redaktor alternativního časopisu *Socialisme ou Barbarie* (*Socialismus nebo barbarství*), který začal vydávat roku 1949 společně se svým přítelem Claudem Lefortem. Až do roku 1965, kdy časopis přestal vycházet, zde Kastoriadis publikoval řadu významných článků, které se později staly základem jeho nejdůležitějších knih. Kornilios Kastoriadis se stal známým teprve v roce 1968, kdy se Daniel Con-Bendit – *enfant terrible* pařížského Máje – veřejně přihlásil k jeho myšlenkám. Pod svým pravým jménem začal Kornilios Kastoriadis publikovat až po roce 1970, po získání francouzského občanství.

V době, kdy ještě velká část francouzských intelektuálů adorovala marxismus a stalinskou Moskvu, podrobil Kastoriadis kritické analýze politický systém Sovětského svazu. Jeho režim označil za „byrokratický kapitalismus“ a byl toho názoru, že ruská revoluce vedla k vytvoření nového typu vykořisťování a utlačování a že byla kolem komunistické stravy vytvořena nová vládnoucí třída, byrokracie. Mezi jeho nejznámější knihy patří *Η γραφειοκρατική κοινωνία* (*Byrokratická společnost*, 1973), *Η πείρα του εργατικού κινήματος* (*Zkušenost dělnického hnutí*, 1974), *Σύγχρονος καπιταλισμός και επανάσταση – η γαλλική κοινωνία* (*Současný kapitalismus a revoluce – francouzská společnost*, 1979). Za jeho vrcholné dílo je považována kniha *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας* (*Imaginární ustanovení společnosti*, 1975). Roku 1973 vstoupil Kornilios Kastoriadis do tzv. *čtvrté skupiny* Jacquese Lacana a začal se profesionálně věnovat psychoanalýze.³ Odmítal existenci determinismu, „vyšších principů“ nebo předepsaných receptur pro budoucí vývoj společnosti. Podle toho rozlišoval i typy společnosti na tzv. autonomní, tzn. ty společnosti, které si jsou vědomy procesu „samo-ustanovení“, a na tzv. heteronomní společnosti, které se odvolávají na mimospolečenské „vyšší moci“ a „vyšší principy“. Takové vnímání společnosti se snad nejvíce promítlo do jeho díla o antické společnosti.

² O významu této události mj. svědčí fakt, že během r. 2007 vyšly dvě knihy s vyprávěním účastníků plavby na palubě lodě „Mataroa“. Konkrétně: CRANAKI, M. *Mataroa“ á deux voix. Journal d'exil*. Athina: Mouseio Benaki 2007 a dále ANDRONIKOPOULOU, N. *Το ταξίδι του Μπαταρόα – 1945. Στον καθρέπτη της μνήμης*. Athina: Estia 2007.

³ Se *čtvrtou skupinou* se Kastoriadis definitivně rozešel v r. 1980.

Antická řecká demokracie a její význam pro nás

Antické Řecko představuje jeden z hlavních pilířů díla Kornilia Kastoriadise. Podle něj je tato země mateřskou náručí, která vychovala dvě „nádherná dvojčata: filozofii a demokracii“. Kastoriadis podává svůj osobitý výklad o zrodu antické demokracie, který se v mnohém liší od podobných výkladů dalších známých historiků, ale i současných filozofů.⁴ Zajímavé je například jeho vyvrácení argumentace řady uznávaných historiků, kteří připisovali zrod antické demokracie buď zvláštním geografickým podmínkám Řecka, nebo existenci příslušné „materiální základny“, tzn. práci desítek tisíců otroků, či speciálnímu způsobu kolektivního válčení antických Řeků (tzv. *falangx*).

Co se týče specifických geografických podmínek Řecka: řada vědců připisovala členitosti řeckého území, existenci stovek ostrovů a vysokým horám velký význam, neboť nepřístupný terén nevyhovoval založení jednotného velkého státu, natož vzniku silné říše pod stejným hegemonelem. Podle nich řecké „městské státy“, jako zvláštní politicko-společenské formáty, představovaly objekty vhodné pro objevení a kultivaci demokratického ducha.

Nesouhlas Kornilia Kastoriadise s tímto tvrzením spočívá v tom, že ačkoliv tyto geografické podmínky byly stejné v době mykénské civilizace nebo ve staleté byzantské říši, nikdy nevedly k podobnému politickému zřízení jako v Periklově době. Poukazuje na to, že ačkoli Německo po roce 1870 mělo k dispozici ty nejvhodnější geografické podmínky k vytvoření velkého demokratického státu, nikdy nedospělo k tomuto zřízení. Připomíná též, že přestože v antické době městské státy existovaly i v jiných oblastech (jako příklad uvádí Feničany nebo Římany), nedospěly nikdy k demokratickému způsobu vládnutí. Po celou dobu jim vládli monarchové nebo měly oligarchické zřízení. Z toho Kastoriadis usoudil, že existence malých komunit občanů nevede automaticky ke zrodu demokracie.

Druhá skupina myslitelů vysvětlovala zrod demokracie na základě marxistické analýzy výrobního způsobu. Domnívala se totiž, že demokracie je nechtěným důsledkem otrokářské práce, která umožňovala svobodným Athéňanům zabývat se společnými otázkami řízení města. Kornilios Kastoriadis argumentuje, že otroci existovali v mnohem větším počtu v Asii a později v Římě. V případě Asie byly zaznamenány jen despotické režimy, v případě Říma zůstal režim oligarchický. Ale i v samotném Řecku, v antagonistické Spartě, kde také existovaly tisíce otroků (tzv. *heilóti*), zůstal režim silně oligarchický. Kastoriadis též vykladačům marxismu připomíná, že sám Karel Marx tvrdil, že skutečný „materiální základ“ athénské demokracie netvořila práce otroků, nýbrž činnost drobných výrobců.⁵

Třetí skupina vědců argumentovala tím, že demokracie v Řecku vznikla jako důsledek nového vojenského útvaru (tzv. *falangy*), který tvořili jen *hoplité*, tj. svobodní občané města. Důsledkem toho se výrazně změnil i způsob vedení bitev, které se již nevedly jako souboje tak, jak je popisuje například Homér v Iliadě, ale jako střet mezi dvěma ukázněnými vojenskými celky.

⁴ Kastoriadis polemizuje např. s názorem Hannah Arendtové o méněcennosti zákonodárné činnosti v antickém Řecku. Viz KASTORIADIS 1993, s. 35.

⁵ Více o rozvrstvení athénské společnosti viz GRANT 2006.

Podle Kastoriadis vznik *falangy* nic nevysvětluje a sama musí být považována za vedlejší důsledek demokratického zřízení města.

Kornilios Kastoriadis všem stoupencům předešlých tvrzení vyčítá jejich úsilí o kauzální pochopení historie. Tento základní nedostatek spatřuje i u historiků, kteří se zabývají antickou řeckou demokracií. Podle Kastoriadis představuje historie „nevysychající pramen“, ze kterého stále vznikají nové a nové společenské normy. Neexistuje podle něj žádný bůh, žádný duch, žádný zákon, který by určil historický vývoj. Z tohoto pohledu se historie jeví jako skutečně nezávislý, ničím neřízený vývoj a člověk je hlavním subjektem takového vývoje, aniž by podléhal předem daným zákonitostem.

Výklad historického vývoje zůstává podle Kornilia Kastoriadis ve své podstatě neuchopitelný. Jediné, co mohou vědci dělat, je pokusit se tento vývoj pochopit. Kastoriadis považuje snahu o nalezení vhodných „nezbytných podmínek“ pro vytvoření „nového, vyššího nebo lepšího“ společenského řádu za bezpředmětnou a mimo dosah lidských schopností. Tvrdí však, že do jisté míry můžeme pochopit hlavní společenské pojmy a hodnoty, které vedly k vytvoření daných norem a praktik každého společenského řádu. Aby dokázal, jak to probíhalo v případě antické společnosti, opřel se Kornilios Kastoriadis o imaginární svět a o imaginární pojmy antických Řeků.

Vytvoření politiky

Kornilios Kastoriadis vyzdvihuje význam dvou základních, ale zároveň protikladných pojmů mytického řeckého světa: chaosu a harmonie. Filozof neváhá charakterizovat romantické chápání starořecké společnosti jakožto „společnosti harmonie a přiměřenosti“ jako „výklad dětin-
ský a přinejmenším naivní“.⁶ Stalo se tak podle něj vlivem všeobecného romantismu v západoevropské společnosti v době 18. a 19. století. Podle Kastoriadis nepředstavovaly harmonie a přiměřenost pro antické Řecko předem dané hodnoty, nýbrž záměr, jehož dosažení bylo vždy nejisté.

Pojem chaosu se objevuje již v Hésiodově *Theogonii* ve významu prázdnoty, neexistence a nepořádku. Z chaosu se však rodí svět, pořádek a harmonie. Antický svět se opírá o vratké základy chaosu. Chaos zůstává vždy přítomen jako věčná hrozba a náš svět se do něj může kdykoli propadnout.

Existence pořádku a harmonie ve světě a ve společnosti nejsou předem dány. Je to jen zá-
měr, o jehož dosažení máme usilovat. Jsou to hodnoty, které musíme zachovat. Podle antického pojetí života nebyl svět vytvořen pro člověka a ani se o něj nezajímá. Neexistuje žádná nad-
lidská síla, která by jevila zájem nebo starost o lidské bytosti, natož aby je navíc „milovala“. Bohové vstupují do života smrtelníků jen v případě, kdy se nějaký člověk opovažuje vystoupit
proti nim nebo když se vůči nim rouhá (*hybris*). Olympští bohové nejsou ani všemohoucí, ani
všudypřítomní. Jen podléhají jiným zákonitostem a jiné hierarchii.⁷

⁶ KASTORIADIS 1986, s. 43.

⁷ Je zajímavé, že k podobným závěrům o „řecké religiozitě“ dochází i český filozof Jan Patočka. Např. ve své knize *Aristotelés – Přednášky z antické filosofie* píše: *Řecký politický život se vyvinul od V. století tak, že stál již mimo okruh theokratické myšlenky. Ovšemže i řecký člověk věřil v rozhodující úlohu božstva v životě, ale člověk*

V takovém křehkém a nestálém světě antičtí Řekové chápou, že neexistuje žádná vyšší moc, žádná absolutní hodnota, která určuje nebo usměrňuje historický vývoj. Proto člověk nesmí věřit ani doufat v nic nadlidského. A to platí nejen pro život před smrtí, ale i v posmrtném „životě“. Pokud takový existuje, je podle Řeků horší než ten pozemský. Z Odysseie, připomíná Kornilios Kastoriadis, je nám známé setkání již zemřelého Achillea s Odysseem. Když král Ithaky vstupuje do *Hádu*, (říše mrtvých) Achilleus mu říká:

„Prosím tě, vládyko slavý, jen smrti mi velebit nechťej.

Oráčem být bych raděj si přál, chtěl jinému sloužit,

mužovi nebohatému, jenž mnoho by majetku neměl,

nežli tu v Hádově sídle být všechněch zesnulých vládcem.“⁸

Dle starořeckého pojetí podlehne vše zákonu zrodu a zkázy, návratu do chaosu a znovuvytvoření světa z chaosu. „Myšlenka o existenci jistých zákonitostí, které garantují vznik idylické společnosti, byla cizí pro Řeky stejně jako mesianismus nebo možnost útěku mimo tento svět,“⁹ píše Kornilios Kastoriadis. To, co se má stát, stane se jen na tomto světě. Vše důležité se odehrává zde a to, co se děje mimo náš dosah, se nás netýká. Logický závěr této myšlenky a tohoto vnímání světa je svoboda. Člověk má možnost volby a sám dává obsah svému životu na tomto jedinečném světě. Podle Kastoriadise jsou i mytologie ostatních národů krásné a poučné, avšak jediné řecká mytologie je zároveň pravdivá, protože se v ní odráží smysl lidského života. Řecký svět je založen na poznatku, že neexistuje útěk z tohoto světa a že člověk je smrtelný.

Tento poznatek a zpochybnění existence vyšší moci nutí řeckého člověka, aby sám stanovil normy fungování společnosti. Ve chvíli, kdy základem sousedních civilizací byla božská desatera nebo jiná mytická příkázání, Řekové začínají sami od sebe organizovat svou společnost s plným vědomím, že je produktem jejich činnosti a rozhodnutím bez vyšších nebo cizích intervencí.

Řekové nepovažují tyto normy za předem dané ani bohem, ani přírodou. Jsou stanoveny lidmi, a proto je také možné pozměnit je, případně i zrušit. Tímto způsobem se řecká společnost stává „autonomní“, tzn. sama vytváří své zákony a podléhá jim s plným vědomím, že se jedná o výsledek její činnosti. V takovém prostředí se rodí politika. Občan (*polités*) jako nedílná součást společnosti chápe politiku jako kolektivní činnost, jejímž prostřednictvím jeho komunita (*démos*) vytváří nebo dle potřeby mění své normy.

Řekové jako první zpochybnili tehdy ještě neotřesitelnou představu o nezměnitelnosti společnosti. Věřili, že společnost se dá změnit. Subjektem těchto změn je *démos*, prostředkem politika. Tímto způsobem uvažování Athény postupně dospěly ke zřízení demokratické společnosti.

přesto nebyl pojat nikdy jako otrok nebo výlučný služebník boží – spíše jako divadlo a hříčka pro božstva. Řecká religiozita nezabránila rozvoji samostatných osobností, pokračujícímu osamostatnění člověka, které na konci V. století je již nepopíratelným skutkem – distance mezi božským a lidským světem byla tu větší, bohové sice působí vše rozhodující, ale člověk má přesto ryze své lidské účely, snahy, cíle. Člověk sice žije, vládne a padá skrze božstva, ale nikoli kvůli nim.

⁸ HOMÉR. Odysseia, zpěv XI, 488–491, 1996.

Charakteristika antické demokracie

Všechny proklamace a zákony athénské demokracie začínají větou *ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ*, tedy v podstatě „sněm se takto usnesl, protože to považoval za správné“. Jak upozorňoval Kornilios Kastoriadis, v Athénách *démos* stanoví sám sebe jako nejdůležitější centrum všeho. Je však důležité nejdřív vysvětlit, co znamenal *démos* pro antickou dobu: patřili do něj všichni dospělí svobodní muži města, byli z něj vyloučeni otroci, ženy a usedlí přistěhovalci (*metoikové*).¹⁰ Z dnešního pohledu by tato vyloučení mohla představovat jistý deficit athénské demokracie. Avšak Kornilios Kastoriadis pokládá takovou kritiku za velmi „nemístnou a povrchní“,¹¹ neboť nelze hodnotit tehdejší dobu dnešními očima. Kritikům athénské demokracie připomínal, že obchodování s otroky bylo zrušeno teprve před stoletím a že ženy v některých západních demokraciích získaly volební právo teprve po skončení 2. světové války. Upozorňoval také na to, že ustanovení kterékoli komunity s sebou nese i jistý element svévolnosti, ne-li troufalosti. Za důležitější než počet omezení a vyloučení, (která každopádně budou existovat) pokládal rozměr možností a svobod, které tato komunita nabídne svým členům nebo účastníkům. Za vůbec nejvýznamnější považoval ustanovení, že moc se nesoustřeďuje do rukou jednoho muže nebo malé skupiny mužů, ale je záležitostí všech občanů, z nichž je složen *démos*.

Démos nakládá se svou mocí sám a autonomně, ne prostřednictvím reprezentantů, profesionálních zastupitelů či poslanců. Podle známého výroku historika Thukydidy svobodný *démos* musí být „autonomní, svézákonný, svébytný“¹².

Stojí za to na tomto místě zmínit, co tyto pojmy zahrnují:

- Autonomní *démos* (*autonomos*) – sám vytváří své zákony. Po dobu tří set let athénská demokracie vytvářela své základní zákony ve sněmu (*ekklésia*), popřípadě v radě pěti set (*bulé*).
- Svézákonný *démos* (*autodikos*) – prostřednictvím svých soudů rozhoduje o případných pochybnostech nebo námitkách ve věci svých zákonů. Soudy v antickém Řecku nebyly profesionální, ale skládaly se z běžných občanů. Výběr byl náhodný a funkce byla považována za občanskou povinnost. „Představa profesionálního soudce by byla pro Řeky šílená“,¹³ píše Kornilios Kastoriadis. Z asi třiceti tisíc dospělých Athéňanů bylo každým rokem losem vybráno šest tisíc případných soudců, ze kterých – dle potřeby – 501 nebo 1001 osob dostávalo za úkol uplatňovat zákon, který dříve všichni občané schválili. Tímto způsobem bylo důrazně eliminováno nebezpečí vlivu tehdejších „lobbistů“.
- Svébytný *démos* (*autotelés*) – *démos* byl sám sobě vládcem. Sám rozhodoval o všech důležitých otázkách ať vnitropolitického, nebo zahraničního rázu. Sněm rozhodoval o otázkách míru, nebo války, o nových veřejných stavbách a způsobech financování atd.

Kornilios Kastoriadis se však nedomníval, že tyto tři principy jsou všelékem, jenž zaručuje neomylnost při rozhodování. V době třicetileté peloponéské války athénský sněm čítal okolo

⁹ KASTORIADIS 1986, s. 37.

¹⁰ Více o politickém a společenském uspořádání antického Řecka viz BUTTINOVÁ 2002.

¹¹ KASTORIADIS 1986, s. 41.

¹² Tamtéž, 1986, s. 37.

¹³ KASTORIADIS 1993, s. 54.

třiceti tisíc dospělých občanů. Přestože členové sněmu pocházeli z různých oblastí Attiky, to znamená, že pro ně nebylo vždy snadné účastnit se všech jednání ve sněmu z důvodu vzdálenosti, předpokládá se, že se při posuzování nejnáléhavějších témat zúčastnily schůze sněmu asi dvě třetiny občanů. Kastoriadis z toho usuzoval, že přinejmenším devět z deseti rozhodnutí sněmu byla správná nebo nejlepší možná. Připomíná též některé tragické okamžiky sněmu, např. rozhodnutí o uskutečnění vojenské výpravy proti Sicílii nebo zločinné odsouzení vojenských velitelů (*stratégů*) po námořní bitvě u ostrůvků Arginuses. Převážně však podle něj *démos* rozhodoval správně jako např. o vybudování válečné flotily k odvrácení perské hrozby atd.

Kornilios Kastoriadis upozorňoval také na to, že vládnutí v rámci demokratického města nemělo pranic společného s dnešním pojetím vládnutí státu, byť demokratického, ani s novodobým dělením moci na moc zákonodárnou, soudní a výkonnou. Poukazoval na fakt, že dnes skoro nikdo nemluví o existenci také čtvrtého druhu moci, kterou je moc vládní. Jak sám píše, „když dnešní vláda vládne, vůbec to neznámá, že tak koná jménem zákonů. Dnešní vládní moc se vůbec nedá ztotožňovat s výkonnou mocí, protože skutečná výkonná moc neobsahuje vládnutí v dnešním smyslu, nýbrž spravování běžných záležitostí, které v antickém Řecku ve velké míře spravovali pouze otroci. Troufám si tvrdit, že funkci guvernéra v athénské centrální bance by nejspíš mohl vykonávat nějaký šikovný otrok, ať už Feničan nebo Syřan“.¹⁴

Kornilios Kastoriadis však upozorňoval na to, že i v přímé demokracii antického Řecka existovaly určité principy zastupitelské demokracie a vůdce (*archontes*), kteří byli delegováni *démem*, a získali tak jisté pravomoci na konkrétní období. Tito vůdce byli náhodně vybíráni losem. Jednali pak na základě svých pravomocí s plným vědomím, že kdykoli mohou být odvoláni. *Démos* dokonce neváhal poslat do exilu (ostrakizovat) vlivné politiky nebo odvolat z funkce slavné nebo zasloužilé vojůdce.¹⁵

Antická demokracie versus dnešní demokracie

Kornilios Kastoriadis provedl srovnání antické a dnešní demokracie. Došel k závěru, že existují zásadní rozdíly mezi antickým a novodobým demokratickým zřízením, pro které zvolil název „liberální oligarchie“. Nejdůležitější rozdíl spatřoval ve způsobu reprezentace. Podle něj antičtí Řekové neznali „pokryteckou a podvodnou normu reprezentace“. Pokud občan propůjčuje právo denně se podílet na běžném politickém životě po dobu čtyř nebo pěti let skupině profesionálních politiků, navíc prakticky bez možnosti odvolání, odcizuje se sám od samé podstaty politiky. Při této příležitosti Kastoriadis připomíná *Společenskou smlouvu* filozofa Jeana Jacquese Rousseaua. Když francouzský filozof komentoval anglickou demokracii (jelikož v té době jen Anglie měla parlament), upozornil na mylnou představu Angličanů, že jsou svobodní, protože jako jediní si mohli zvolit své poslance. Ve skutečnosti, napsal Rousseau, jsou svobodnými jen jeden den během pěti let.¹⁶ Kornilios Kastoriadis dodal, že žádný Athéňan by nikomu nepropůjčil své právo vystupovat ve sněmu a nikomu by nedovolil, aby rozhodoval jeho jménem. Jak uvádí,

¹⁴ Tamtéž, sr. 45.

¹⁵ Více viz BUTTINOVÁ 2002, s. 59–62.

„...antičtí Řekové by pokládali za směšnou myšlenku, že by jednu neděli za x let lid položil svůj osud na dobu dalších x let do rukou nějakých poslanců, kteří by se po uplynutí tohoto období samovolně rozpustili, aby byli (většinou) znovu zvoleni na dalších x let“.¹⁷

Stejně kritický názor vyjádřil Kornilios Kastoriadis i vůči volbám. Připomněl, že v athénské demokracii byli funkcionáři, soudci a generálové vybíráni jednak volbou, a dále také losováním. Athéňané nevěřili v existenci odborníků na politiku. Naopak, domnívali se, že politické myšlení je ctnost, kterou jsou obdařeni všichni členové obce.

„Dnes již běžná myšlenka, že existují odborníci na politiku, tzn. specialisté na vše možné, schopni poradit si se vším, je urážkou podstaty politiky,“¹⁸ napsal Kornilios Kastoriadis. Připomněl též, že Aristotelés pokládal volební proces za aristokratický zvyk, jelikož se jednalo o volbu *aristů*. Pojem *aristos* v řečtině má dvojitý význam: znamená nejlepší (tedy volba nejlepších), ale i urozený co se týče původu. Tam, kde se naskytla otázka odbornosti nebo způsobilosti (např. ve vojenských záležitostech), výběr nejlepších probíhal skutečně na základě voleb, např. volba deseti stratégů na období jednoho roku. Stejně postupovali Athéňané i v dílčích otázkách: nejzpůsobilější pro výběr konstruktéra nebo technika nebyl další technik, ale ten, který měl používat produkty nebo služby vybraného technika. Otázka výběru způsobilého vůdce nebyla otázkou nějakých „lobbistů“ nebo jiné uzavřené skupiny, ale celého lidu. Proto také v Athénách měli to štěstí, že se prosadili vůdcové jako Periklés, Themistoklés nebo Miltiádés a byla oceněna díla jako Sofoklova tragédie *Antigona*.

Obec versus stát

Kornilios Kastoriadis neomezoval svou kritiku jen na otázky politické reprezentace a voleb, ale i na otázku vytvoření státu jakožto organismu nezávislého na společnosti. Zdůrazňoval, že antická obec (*polis*) se nemůže v žádném případě ztotožňovat s pojmem stát (*kratos*), který v řečtině neznamená nic jiného než násilí. Poukazoval na to, že identifikace pojmů *polis* a *kratos* vznikla z jednoho velkého nedorozumění: z mylného německého překladu Platónovy Ústavy (*Politeia*) pojmem *Der Staat*¹⁹.

Kornilios Kastoriadis upozorňoval, že když nacisté přeložili do němčiny Periklovy řeč nad padlými (*Epitafios*), jednu z nejdemokratičtějších proklamací celého světa, zaměnili pojmy obec a stát. Tato záměna, napsal Kastoriadis, udělala z tohoto demokratického díla text s více méně nacistickým obsahem. Ostatně rozdíl mezi společností (*civil society*) a státem (*state*) je častým předmětem výzkumu politologů.²⁰ Dle mínění antických Řeků „*polis* jsou občané“, nikoli jen geografické označení města. Například v době perských válek athénští předáci nejednou uvažovali o přemístění „obce“ do jižní Itálie, přestože svou zemi milovali.

¹⁶ ROUSSEAU, J. J. *The social contract and the discourses*. Londýn: Everyman's library 1973.

¹⁷ KASTORIADIS 1986, s. 34.

¹⁸ Tamtéž, s. 34–35.

¹⁹ Tamtéž, s. 51.

²⁰ MATHIOUDAKIS 2000, s. 116.

Kornilios Kastoriadis připomínal, že dnešní představa o „územní celistvosti“ jistě národní skupiny je produktem pozdější doby a nemá nic společného s antikou. Zdůrazňoval, že antické Athény nepředstavovaly žádný stát (ani městský) v dnešním smyslu, ale občanskou společnost, ve které moc a skutečnou vládu držel pevně ve svých rukou sněm. Je pravdou, že i v Athénách některé důležité agendy (např. dodržování veřejného pořádku, výběr daní, činnost archivů atd.) byly svěřovány do rukou „šikovných otroků“. Skutečné vládnutí však zůstalo záležitostí všech občanů, kteří rozhodovali o otázkách míru nebo války, o uzavření nebo zrušení důležitých spoje-nectví, o obranných nebo veřejných stavbách.

Z tohoto srovnání je zřejmé, že Kornilios Kastoriadis by těžko mohl být zařazen mezi stoupence liberálního typu demokracie. Nacházel v tomto uspořádání velký demokratický deficit novodobých demokratických režimů. Zůstal však realistou a tvrdil, že athénská demokracie nemůže sloužit dnešní době jako vzor, nýbrž jako „kultivované sémě“ k zavedení skutečné demokratizace dnešních „liberálních oligarchií“. Podle něho hlavním cílem nové demokratické společnosti má být zajištění maximální svobody a spravedlnosti pro každého jednotlivce. Mezi tyto cíle filozof vědomě nezařazoval pojem štěstí nebo zajištění blaha jednotlivce, neboť věřil, že tyto pojmy jsou záležitostmi osobní, nikoli kolektivní a tím pádem ani politickou.

Kornilios Kastoriadis věřil, že autonomie, demokratická společnost musí směřovat k maximálně možnému rozvíjení schopností svých občanů tak, aby se vzájemně respektovali a aby se s respektem chovali i vůči svému okolí.

BIBLIOGRAFIE

- ANDRONIKOPOULOU, N. *To ταξίδι του Ματαρώα*, 1945. *Στον καθρέφτη της μνήμης*. Athina: Estia 2007.
- BUTTIHOVÁ, A. *Řecko*. 776 až 338 př. n. l. Praha: NLN 2002.
- CRANAKI, M. „Ματαρώα“ σε δυο φωνές. *Σελίδες ξενιτιάς*. Athina: Mousio Benaki 2007.
- GRANT, M. *Zrození Řecka*. Praha: Bb/art 2006.
- HOMÉR. *Odysseia*. Přel. O. Vaňorný. Praha: nakl. Petr Rezek 1996.
- KASTORIADIS, K. *Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*. Athina: Ypsilon 1986.
- KASTORIADIS, K. *Η ελληνική πόλις και η δημιουργία της δημοκρατίας*. Athina: Geniki Grammatia Neas Genias 1993.
- KASTORIADIS, K. *Η άνοδος της ασημαντότητας*. Athina: Ypsilon 2000.
- KASTORIADIS, K. *Η ελληνική ιδιαιτερότητα. Από τον Όμηρο στον Ηρόκληιτο*. Athina: Kritiki 2007.
- MATHIOUDAKIS, G. *Η αρχαία και η νεότερη δημοκρατία στο έργο του Κορινθίου Καστοριάδη*. *Νέα Κοινωνιολογία* 31. Athina, 2000, 111–118.
- PATOČKA, J. *Aristotelés – Přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad 1994.

